

משפט או שלום

פרשתנו המספרת בהתגלות האלוהית הגדולה בהיסטוריה, מעמד הר סיני, פותחת בעניין אנושי מאוד. יתרו כוהן מדיין בא לדרוש בשלום חתנו משה ובשלום העם שהוא מנהיג. יתרו שומע גדולות ונצורות על יציאת מצרים, אך כשהוא מגיע, הוא אינו שומע אלא רואה, ומה שהוא רואה מטריד אותו. הוא רואה את משה מנהיג את העם לכדו, וסבור שהתוצאה תהיה רעה למשה ורעה גם לעם. כך אמר:

לֹא טוֹב הַדְּבָר אֲשֶׁר אֵתָּה עֲשֵׂה. נָבַל תִּבְלַגְּמָה גַם אֵתָּה גַם הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ, כִּי כָבֵד מִמֶּךָ הַדְּבָר. לֹא תוּכַל עֲשֹׂהוּ לְבַדְּךָ. עֲתָה שָׁמַע בְּקִלִּי, אִיעֲצֶךָ וְיִהְיֶה אֶלֶּהִים עִמָּךְ: הֲיִיה אֵתָּה לְעַם מוֹלֵהָ לֶהֱאֱלֹהִים וְהִבֵּאתָ אֵתָּה אֶת הַדְּבָרִים אֲלֵהֶם. וְהִזְהַרְתָּ אֵתָּה אֶת הַחֲקִים וְאֵת הַתּוֹרָה, וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֵת הַדְּרֹךְ לֵלְכוּ בָּהּ וְאֵת הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן. וְאֵתָּה תִּחְזָה מִכָּל הָעָם אֲנָשֵׁי חֵיל יִרְאִי אֶלֶּהִים, אֲנָשֵׁי אֱמֶת שְׂנֵאֵי בְּצַע, וְשִׁמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים, שָׂרֵי מֵאוֹת, שָׂרֵי חֲמֵשִׁים וְשָׂרֵי עֶשְׂרֵת, וְשָׁפְטוּ אֵת הָעָם בְּכָל עֵת. וְהָיָה כָּל הַדְּבָר הַגָּדֹל יִבְיֵאוּ אֵלֶיךָ, וְכָל הַדְּבָר הַקָּטָן יִשְׁפָּטוּהוּ; וְהָקַל מֵעֲלֶיךָ וְנִשְׂאוּ אֵתָּה. אִם אֵת הַדְּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצוּךְ אֱלֹהִים, וְיִקְלָתָ עִמָּךְ, וְגַם כָּל הָעָם הַזֶּה עַל מִקְמוֹ יִבְאֵ בְשָׁלוֹם. (שמות יח, יז-כג)

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

משה צריך ללמוד להאציל סמכויות ולחלוק את נטל המנהיגות עם אחרים. מעניין שזהו אחד משני המקומות היחידים בתורה שנאמר בהם "לא טוב". המקום הנוסף מדבר אף הוא בגנות היחידיות: "לא טוב היות האדם לבדו" (בראשית ב, יח). אי אפשר להנהיג לבד. אי אפשר לחיות לבד. אלו הן מן האקסיומות של תפיסת טבע האדם במקרא. המילה 'חיים' צורתה צורת רבים - כמו לאותת לנו שהחיים אינם נחיים ביחידות. התיאולוג האנגליקני הנודע ויליאם אינג הגדיר פעם את הדת כ"מה שהיחיד עושה ביחידותו". זו איננה גישה יהודית. הנצי"ב מוולוז'ין הציע, בפירושו 'הרחב דבר' על הפסוקים שלנו, הסתכלות מפתיעה ונוגדת-אינטואיציה על היחידיות.

תחילת דבריו - שאלה. קל להבין איך עזרה עצתו של יתרו למשה. העבודה הייתה מרובה. משה כרע תחת הנטל. הוא היה זקוק לעזרה. אך קל פחות להבין מדוע בעקבות חלוקת הנטל עם שופטים נוספים "כל העם הזה על מקמו יבא בשלום", כדברי יתרו בסוף נאומו. הרי לא העם כרע תחת הנטל, אלא משה. מה ירוויח העם מהאצלת הסמכויות? הדברים שבפיהם יישמעו - אך לא על ידי משה. מדוע זה טוב לעם?

הנצי"ב מצטט תחילה ממסכת סנהדרין בתלמוד הבבלי (ו ע"ב), מתוך סוגיה העוסקת בפשרה, או בלשון חז"ל "ביצוע". בפשרה, שופט בתיק אזרחי מחליט לחפש פתרון הוגן במקום שייקוב הדין את ההר. הדבר אינו שונה מאוד מגישור, שבו הצדדים מקבלים עליהם פתרון שנראה בעיניהם הוגן, פתרון שלא דווקא מתבסס על חקיקה או על תקדים. מבחינה אחרת, הפשרה היא שיטת יישוב סכסוכים שבה שני הצדדים מרוויחים, להבדיל מן ההיצמדות ללשון החוק והתקנה הגורמת לכך שצד

אחד זוכה והשני בוכה. התנאים דנים אם שיטה זו רצויה או לא: האם רצוי, מותר או אסור "לבצוע". הנה חלק מהדין:

ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר: אסור לבצוע... אלא יקוב הדין את ההר, שנאמר "כִּי הַמְשַׁפֵּט לְאֶ-לֵהִים הוּא" (דברים א, יז). וכן משה היה אומר יקוב הדין את ההר. אבל אהרן אוהב שלום ורודף שלום ומשים שלום בין אדם לחבירו... רבי יהושע בן קרחה אומר: מצוה לבצוע, שנאמר "אָמַת וּמְשַׁפֵּט שְׁלֹם שְׁפִטוּ בְּשַׁעְרֵיכֶם" (זכריה ח, טז). והלא במקום שיש משפט אין שלום, ובמקום שיש שלום אין משפט! אלא איזהו משפט שיש בו שלום? הוי אומר: זה ביצוע.

הלכה כר' יהושע בן קרחה: מותר לבצוע, ואפילו מצווה – בתנאי אחד: שהשופט המגשר אינו יודע, בגשתו אל מלאכתו, מי מהצדדים צודק על פי דין. כי אכן, רק מתוך אי-ודאות ראשונית באשר לתוצאה ה"נכונה" יכול המגשר להגיע להחלטה הוגנת. אם השופט כבר הגיע לפסק דין ברור, העדפת פתרון של פשרה יהיה בה משום רמיסה של הצדק.

משה, כאמור בסוגיה, העדיף את הצדק היבש על פני השלום. הוא לא היה איש פשרות וגשרים. אך אין זה רק עניין של אופי או גישה. משה רבנו, גדול הנביאים, ידע בדרך כלל בן רגע מי מהצדדים שלפניו זכאי ומי מהם חייב; עם מי הצדק, ומי טוען טענת כזב. משום כך, לא יכול היה לחתור לפשרה. הוא היה כשופט שכבר חרץ דין – ועל כן אסור היה לו לבצוע.

מכאן מגיע הנצי"ב למסקנה מדהימה. בהאצילו את סמכויות השיפוט לערכאות נמוכות יותר, הכניס משה לעמדת השיפוט

אנשים רגילים, בלי כישורי נבואה או פסיקה מיוחדים. אנשים אלה, דווקא מפני שלא היו להם הידע והאינטואיציה של משה, יכלו להציע פשרות – כאלו שיגרמו לכל אחד מהצדדים להרגיש שהקשיבו לו, שהוא זכה, שהתוצאה הוגנת. פשרות – שהן, כדברי ר' יהושע בן קרחה, סוג הצדק היחיד שיש בו גם משפט וגם שלום. ומכאן תשובה לשאלתנו הראשונה, מה הועילה לעם האצלת הסמכויות מדוע כל העם בא על מקומו "בְּשָׁלוֹם".

מה עמוק רעיון זה. משה היה "אִישׁ הָאֶ-לֵהִים" (דברים לג, א). ודווקא משום גדולתו זו היה דבר אחד שקטנים ממנו יכלו להשיג, והוא לא. הם יכלו להשיג שלום בין צדדים יריבים. הם יכלו לפתור סכסוכים בצורה שאין עמה כפייה. באין להם ידע משפטי ברמתו העילאית של משה, באין להם חושי אמת מחודדים כשלו, הם הצטרכו להפעיל את כישורי הסבלנות שלהם. הם נדרשו להקשיב לשני הצדדים. היה עליהם להגיע לפסק דין צודק ששני הצדדים יוכלו לראותו כְּהוֹגֵן. כישוריו של מתווך שונים מאלה של נביא, משחרר ונותן-חוק. אלה הם אולי כישורים צנועים יותר, אך לפעמים הם נחוצים לא פחות.

אין כאן טיפוס אנושי אחד העדיף על חברו. כולם, ודאי הנצי"ב, מסכימים שמשה הוא אדון הנביאים וגדול מנהיגי האומה. אבל לא ייתכן אדם אחד שיהיו בו כל הסגולות הנחוצות לקיומו של עם. נביא איננו כוהן (אף כי היו כמה נביאים מן הכוהנים, כגון שמואל ויחזקאל). מלך צריך מידות אחרות ממידותיו של הצדיק. מצביא איננו איש שלום (אם כי הוא יכול להיעשות איש שלום בהמשך חייו).

בקצה המהלך של הנצי"ב אנו מוצאים, שוב, את הרעיון שאדם אינו יכול לחיות לבדו, וגם לא להנהיג לבדו. יש צורך

בנטיות שונות שיש לאנשים שונים. היהדות איננה מן האמונות שזירת ההתחוללות שלהן היא נפשו של היחיד. היהדות מתקיימת ברשתות של מערכות יחסים. זוהי דת של משפחות, של קהילות, ולמעלה מהן של אומה – ובקולקטיבים הללו לכל יחיד יש תפקיד, אם גדול ואם קטן. "אל תהי בז לכל אדם, ואל תהי מפליג לכל דבר", אמר התנא בן-עזאי, "שאיין לך אדם שאיין לו שעה ואיין לך דבר שאיין לו מקום" (משנה, אבות ד, ג). הנה לנו דבר שאנשים רגילים (שרי האלפים, המאות והעשרות) יכולו להשיגו, ומשה רבנו לא. איין לך יחיד שסך-כול האומה אינו גדול ממנו. ולכל אחד ואחד בה, לכל אחד מאיתנו, יש דבר-מה לתת לכולם.